

Време, 30.01.08.

Кад смо прије неке двије године на Одсјеку за филозофију Свеучилишта у Загребу услијед (тзв. болоњском реформом увјетоване) нужности повећања броја изборних предмета међу осталим новостима увели и изборни колегиј под насловом "Марх и марксистичке филозофије" – аутор идеје и програма био је мој најближи сурадник у управи Одсјека професор Борислав Микулић, који је иначе своју академску каријеру започео на Београдском универзитету – могло се чути кулоарско мишљење да "они тамо обнављају марксизам и показују намјеру ширења злокобне марксистичке идеологије". У међувремену је колегиј заживио – прошлог прољећа обрађивао сам у семинару који представља изведбenu форму тог изборног колегија заједно с младим сурадником др Луком Богданићем у препуној дворани А-101 Мархове Економијско-филозофијске рукописе. Данас чујем неке друге гласове, који говоре о нашем визионарству. Свјетска криза финансија, која потреса и ову регију, обновила је интерес за Мархову критику капитализма а неки, по обичају брзоплетости и наивности склони аналитичари, већ говоре како ће нас марксизам спасити од пријетеће пропасти.

Но, ствари су, као и обично, много сложеније. Прије свега нужно је једно упозорење: сам појам марксизам јест један неодређен и непрецизан појам, под марксизам се свашта може подвести. Што је то марксизам – отворено је питање већ и стога што су најразличитије идеологије, политичке праксе, социјални покрети, итд. себе проглашавале, а неки се од њих и данас проглашавају марксистичким или чак и изразом јединог правога, правовјернога, истинскога, "знанственога", "револуционарнога", оваквога или онаквога једино могућег, марксизма. Ту наилазимо на међусобно посве непомирљиве идеје и концепције, од Бернстеинове и Каутскијеве социјалне демократије концем XIX и почетком XX стољећа, преко Лењинова болшевиизма и Стаљинова, Хоџина или Маова "марксизма-лењинизма", па до, примјерице, Пол Потове геноцидне концепције или сјевернокорејске синтезе стаљинизма и источњачке ауторитарности, а с друге стране срећемо се с низом теорија и пракси које се све позивају на Марха и/или марксизам, а да ни међусобно – а поготово не с марксистичким ортодоксијама – немају превише додирних точка. О тому сам писао још осамдесетих година прошлог стољеће ("О лажности једне лажне дилеме", Хоризонт метафизике 1988, али и 1979. у књизи Марксизам и теорија одраза упозорио на Мархову изјаву: "Не, ја нисам марксист"). Смислено је стога говорити тек о идејама, анализама и концепцијама што их је развио сам Марх, као и о оним њиховим примјенама и развијањима у каснијим раздобљима у појединим (а не свим) мисаоним и практичким склоповима за које се може показати како се налазе на трагу основне Мархове интенције. При том треба нагласити још једну веома важну ствар: тко год у Марховом дјелу тражи неупитну истину или некакав једнозначни путоказ – није од Марха ништа разумио. Такав приступ значио би преобразбу критичког мишљења у догму, што је супротно и Марху и сваком другом озбиљном мислиоцу.

ПРОПАСТ КАПИТАЛИЗМА: На питање у чему би се могла састојати актуалност Мархова мишљења суоченога с данашњом кризом свјетских финансија, упутио бих на његову критику политичке економије, у којој видим онтологију друштвеног битка. Преведено на свима разумљив језик, Мархове анализе капиталистичке економије помажу разумијевању узрока и данашње кризе: некад се (старији се тога вјеројатно сјећају)

поједностављено тумачило како зли капиталисти угњетавају јадне и немоћне раднике. То важи, додуше, за појединачне, нипошто ријетке случајеве приватизације деведесетих година у Хрватској и нешто касније у Србији, када су политички или родбински подобни "подузетници" (а не ријетко и "контроверзни бизнисмени") бесплатно или у бесцијење добили творнице и друге производне погоне да би жив новац из њих претворили у приватна средства на властитим иноземним рачунима, док су радници остајали на цести. Но, то није капитализам нити је у таквим пљачкашким потхватима садржана логика тржишта.

Капитализам би давно пропао да се водио логиком таквих наших "подузетника". Логика капитала – и то је нешто што су Мархове анализе помогле да се схвати – састоји се у нужности производње профита у циљу његова ширења и јачања, без којег нема опстанка. То онда значи да је подузетник који би се одрицао профита у име праведне награде за поштен рад осуђен на пропаст, јер ће га конкуренција – која се води логиком да радну снагу треба платити онолико колико је нужно да она не оде конкуренцији која нуди боље плаће или радне увјете, а не онолико колико је праведно или поштено – збрисати с тржишта, па ће он заједно са својим радницима доспјети на бурзу. Наравно, то једнако значи и то да би подузетник који би профит у претјераној мјери претварао у потрошна добра умјесто да га инвестира у нову производњу – такођер пропао.

Овакву логику коригирала је концепција социјалне државе, која дијелом представља одговор на велику свјетску кризу 1929. године (Рузвелтов Њу дил у САД), а већим је дијелом резултат синдикалне и радничке борбе што ју је понајприје еуропска социјалдемократија водила за јачање радничких права и државну интервенцију у прилог оних који су, без своје кривње, лоше прошли на тржишту рада. Урушавање социјалне државе, до које долази с наступом неолиберализма, прво у САД с Реаганом и у Великој Британији с Маргаретх Тацхер, резултирало је и дерегулацијом свјетског тржишта рада, тако да је добар дио производње премјештен у мање развијене земље у којима је разина заштите радних права много нижа него нпр. у Западној Еуропи и гдје су очекиване наднице изразито ниже него у земљама социјалне тржишне привреде. Но, то још увијек није објашњење због чега се ова данашња криза појавила. Чини се да главни узрок треба тражити у доминацији шпекулативног капитала, поједностављено, умјесто производних инвестиција које би доносиле профит, значајан дио свјетског капитала окренуо се прелијевању из шупљег у празно, како би се на брзину стекла зарада која се неће инвестирати у нову производњу већ у даљња бурзовна мешетарења или чак и у непродуктивну потрошњу. Но, не чини се вјеројатним да би неолиберализам сам по себи заиста представљао узрок тих аутодеструктивних тенденција; неолиберална економијска теорија и посебно привредна пракса заснована на постулатима неолиберализма само су понудиле оквир унутар којег је овакво аутодеструктивно понашање могуће.

КОРЕКЦИЈА БЕЗ ОБЕЋАЊА: Стога се намеће нужност корекције теорије и, посебице, праксе, како би се те аутодеструктивне тенденције свеле на мјеру која би искључила реалну опасност од самоурушавања. Јер, садашња ће криза или бити заустављена или ће нови свјетски поредак, какав се обликовао након пада Берлинског зида, а који битно обиљежава процес глобализације, доживјети судбину тзв. реалног социјализма, дакле,

самоурушавање. Што би се након тог самоурушавања могло збивати на свјетској сцени нитко не може предвидјети, али прилично је вјеројатно да треба искључити реалну могућност оптимистичких сценарија; каос или појава нових тоталитаризама много су вјеројатнији од глобализације праведности, људских права прве, друге и треће генерације, итд. Демократски потенцијали су данас на глобалном плану исувише оскудни и неравнотеже одвећ тегобне а да би било тко с наивним оптимизмом смио ишчекивати пропаст глобализирана свјетског поретка утемељенога на неолиберализму. Данашњи центри свјетске моћи нису више ни Вашингтон ни Москва ни Пекинг ни Лондон, нити су они везани за било коју конкретну институцију а поготово не за било коју особу или име. Они су анонимни, то је логика профита као самосврха. Ако би човјечанство могло те механизме стварања профита ставити под контролу, на примјер по узору на своједобан одговор "просвијећеног капитализма" на кризу из 1929, онда би се процес самоурушавања могао онемогућити или бар зауставити. Но, и ту се крију опасности од нових типова тоталитаризма, посебице ако имамо у виду тко данас све човјечанство представља и води. Довољно је погледати састав Генералне скупштине УН-а, израчунати колико земаља чланица има чак и формалну парламентарну демократију, па да се озбиљно забринете. Укратко, нема једноставна и једнозначна одговора. Једино је, чини се, јасно да је логика капитала, уколико се не подвргне неким корекцијама, по својој нарави самоубилачка. Али те корекције могу бити и овакве и онакве, од великог зла увијек је могуће још веће зло, што не значи да би требало одустати од потраге за бољим, праведнијим, људскијим.

Стога ваља упозорити на то да нужност поменутих корекције, дакле увођења механизма који би онемогућили раст самоубилачких тенденција – не мора резултирати јачањем демократских механизма, она се може профилирати и у ауторитарним, па и у тоталитарним облицима.